

Veel tierentijn- en legatuurwerkers en erg weinig tierentijnen of legaturen

Luc Devriese

De bedrijfsterreinen aan de Oudevest - MIATzijde en aan de Krommewal waren ingenomen door tierentijn- of legatuurwerkers voor zover er geen 'echte' textielververs actief waren. Wat is nu tierentijn en wat is legatuur?
Geen gemakkelijk te beantwoorden vragen.

Om te beginnen tierentijn. Volgens het grote Woordenboek der Nederlandsche Taal is tieretijn - te Gent evolueerde het woord van tiretyn naar tierentijn - een stof met linnen ketting en wollen inslag. Die weeftechniek zou via Tyrus tot ons gekomen zijn. De Gentse tierentijnwerkers definieerden in de 17de eeuw hun producten net zo: *tiretijn weven 't welck is wullen in linnen*⁷. Er zijn echter heel wat verschillende types van dergelijke gemengde stoffen. Er is een opvallende, zelfs extreme discrepantie af te lezen tussen de klaarblijkelijk belangrijke tierentijnweverij te Gent (16 meesters met 371 knechten in 1738) en de minieme aantallen als tierentijn aangeduide weefsels in de voorraden van de Gentse winkels uit dezelfde periode, zoals bestudeerd door Emmanuel Meersschaut⁸. Die waren er zo zeldzaam dat ze samen met nog zeven andere stoffen door deze onderzoeker ondergebracht werden in een subcategorie 'Andere' die zelf slechts 1 à 2 procent van het winkelaanbod vertegenwoordigde. Er lijkt slechts één oplossing mogelijk voor het probleem: de term 'tierentijnwerken' is een verzamelnaam. De tierentijnwerkers, of beter gezegd, de textielondernemers die zichzelf zo noemden, produceerden heel wat meer dan de stoffen die in de winkels als tierentijn verkocht worden. Zelf specificeerden ze hun productie in 1761 als volgt: *saergien, comptoircleederen, taeffelcleederen ende banckcleederen*. Ze wisten trouwens toen nog dat ze ooit ontstaan waren uit de nering van de tapijtmakers.

Ook de term legatuur (Frans: bourgetterie) heeft in oorsprong met tapijtweverij te maken. De woordstam zit in de naam 'legwerk' waarmee producten van de *legatuerwerckers* of legwerkers in de archiefdocumenten aangeduid worden. Legwerk is tapijtwerk waarin figuren of voorstellingen zijn geweven. Zoals in dit artikel te lezen valt, stonden echter in de 18de eeuw niet noodzakelijk, of zelfs helemaal geen tapijten op het getouw in de legatuurbedrijven. Er was te Gent in die tijd, ondanks de import van Oude-naardse vaklui, geen tapijtproductie meer van enige betekenis⁹. De legatuurweverij zou te Gent in 1613 vanuit Haarlem ingevoerd zijn¹⁰. Te oordelen naar de lage prijzen van de weefsels (zie bij het bedrijf Coene), is het weinig waarschijnlijk dat er aan de Oudevest figuren of ingewikkelde patronen geweven werden.

Het verhaal van de legatuur en dat van de tierentijn lijken als twee druppels water op elkaar. Ook legaturen vormden slechts een miniem deeltje van de productie van de handelaars - ondernemers die zichzelf legatuurwerkers noemden. In de winkelvoorraden uit die tijd was het niet anders. Meersschaut vermeldt legatuur samen met nog 13 bij naam genoemde producten in de categorie 'andere' van de gemengde stoffen, goed voor amper 1,3 à 2,5% van de winkelinhoud¹¹.

Coppejans - Desmedt¹² geeft als definitie van legatuur: *weefsel uit zijde en katoen, wol en katoen of vlas vervaardigd, geschikt voor*

wandbekleding. Dat laatste klopt met de gemeenschappelijke origine van legaturen en tapijten. Zelf gaven de Gentse legatuurwerkers in de 17de eeuw aan dat ze *syde legatuere* maakten¹³. Als grondstof mogen we voor wat Gent betreft in de 18de eeuw zijde echter vergeten. Ook katoen kwam in de eerste helft van de 18de eeuw nauwelijks voor in de voorraden van de legatuurwerkers aan de Oudevest en Krommewal. In dezelfde (vermoedelijk) 17de-eeuwse tekst was er naast zijdelegaturen ook sprake van *boerecaffa* van getwijnde en ongetwijnde garens, *witte verheven caffa of witte trypen, pycoten, treckdamasten van (linnen)garen ofte catoen, felp ofte pluschen* met of zonder *quasten, smallekens, bombasyngens*, waaronder satijnen en katoenen, *gestreepte en ongestreepte*, mouseline (*miselaenen*) van linnen- en andere garens, *witte doppen (?)* en gaas (*ringas ofte gasen*). Er was niets bij dat ook maar van ver op tapijtwerk leek. Bovendien klopt wat in de hier beschreven 18de-eeuwse legatuurbedrijven aan de Oudevest opgetekend werd aan weefsels, aan geen kanten met het 17de-eeuwse lijstje¹⁴!

De bedrijven doorliepen een aanzienlijke evolutie in hun productie. In een verzoekschrift¹⁵ uit 1758 gaf een meester legatuurwerker aan dat hij voor *syne preuve heeft ghemaect diversche soorten van goederen alhier noeyt ghefabriqueert, te weten vloer (velours) de cotton, toile de soij, enghelschen baey gheseijt lammerkensbaij, calamanders,*

dimitten ende chamoisen. Er werd hoe langer, hoe meer katoen verwerkt (zie het bedrijf Toch in de hoofdstuk). In de eerste Wegwijzer van de Stad Gent verschenen in 1770 de *Fabriqueurs en Koopmans van Camelotten en ander stoffen (geseyt legatuer werckers)* nog afzonderlijk van de *Fabriquen van Tientijn en Flanelle – Werckers*. Een jaartje later wilden de legatuurwerkers, nog steeds afgescheiden van de tientertij- en flanelproducenten, benadrukken wat ze zoal produceerden en ze noemden zich *Fabriqueurs van Legature, Boure-Caffa, Bomesijnen, Fustyne, Dimitten, Samoisen, etc*¹⁶. Of deze opsomming overeenstemde met hun werkelijke voorbrengst, is nog maar de vraag. De hier beschreven groep fabrikanten uit de Waterwijk produceerde zowat alles wat niet zuiver linnen of wol was. Maar zelfs deze beperking was allesbehalve absoluut (zie bvb de tabellen met cijfergegevens over het bedrijf Coene hieronder).

En dan was er nog tijk of tijkgoed. Dat was meestal sterk linnen, onder andere gebruikt voor matrassen en zeildoek, maar ook bijvoorbeeld als binnenbekleding van schoenen¹⁷. De tijkweversnering verenigde niet alleen de producenten van tijk, maar ook de wevers van gewoon lijnwaad.

Na de Carolijnse Concessie (1540) behoorden drie apart functionerende groepen (de tientertij-, de servet en tafellaken¹⁸ en de legatuurwerkers) samen met de tijk- en linnenwevers tot dezelfde ambachtsgroepering, maar ze bleven afgezonderd van dit laatste bestaan als *let* (lid). Formeel behielden ze ook hun monopolies¹⁹. Ze deelden enkel hun grotendeels protocollaire *heuverste* of overdeken.

Als men het nodig vond, kon men zich trouwens in meer dan één nering of *let* inkopen.

Bij de tientertij- en legatuurwerkers lagen de zaken hoe dan ook gecompliceerd. Niet alleen de producties van de 18de-eeuwse tientertij- en legatuurwerkers geleken sterk op elkaar, ze maakten ook heel wat gestreept goed en matrasgoed aan, stoffen die we geneigd zijn als tijk aan te zien. Bovendien lag er bij hun voorraden heel wat lijnwaad. Men kan zich niet van de indruk ontdoen dat in die tijd een en ander flink door elkaar liep en dat de tientertij- of legwerkeraars zich niet enkel bemoeiden met de productie van gemengde stoffen, maar ook met (minstens) de bereiding van en handel in linnen. In een processtuk uit 1750 lezen we zelfs dat ene Augustin Dhaenens, lid van de tijk- en lijnwaadweversnering, meesterknecht was van de *legature en boure caffawercker* Jan Baptiste Vlaminck²⁰.

In elk geval was er weinig of geen onderscheid tussen tientertijwerkers en legwerkeraars. Het geval van de Krommewalbewoner Andries Brassaert vormt er een mooie illustratie van.

Na de dood van zijn vrouw in 1732 vergastte hij zijn collega's *vande neerijnghe van de legatuerwercken* op een begrafenismaaltijd (of -drink).

Maar toen Brassaert zelf er in 1746 het bijltje bij neerlij, moest de *neirijnghe van de tierentijnwerckers* aan de familie nog een voorschot terugbetalen dat dateerde uit de tijd dat Andries hemzelf *deken*²¹ was van de toen aldus aangeduide nering (eigenlijk ambachtsonderdeel).

Wie stelt dat de legatuurwerkers net als hun collega's die zich liever tientertijwerkers noemden,

gemengde stoffen aanmaakten, zal er niet ver naast zitten. Enig vast onderscheid tussen de twee types bedrijven is echter niet te vinden. We kunnen om een textielterm te gebruiken, de tientertij- en legatuurwerkers over dezelfde kam scheren. Waarom de ene zich als legatuurwerker betitelde, terwijl de andere het bij tientertij hield, is niet duidelijk. Misschien had het meer met familietradities te maken, dan met iets anders?

Tot besluit van dit nogal ingewikkelde verhaal mag gesteld worden dat uit de staten van goed van de tientertij- en legatuurwerkers twee hoofdzaken duidelijk naar voor komen:

1. Deze ondernemers-kooplieden hadden een buitengewoon gevarieerde productie. Het enige constante onderscheid met de tijk- en linnenwevers enerzijds en de wollewevers anderzijds is dat ze ook (maar niet uitsluitend) gemengde stoffen produceerden.

2. De fabrikanten van gemengde stoffen beperkten zich niet enkel tot weven. Ze hielden bijna het hele productieproces in handen vanaf spinnen en de aanmaak van kettingdraden tot en met de verkoop. Ze noemden zich trouwens geen tientertij- of legatuurwevers, maar -werkers.

Wellicht lag de hier geïllustreerde openheid van de 17de- en 18de-eeuwse Gentse producenten van gemengde stoffen voor zeer gediversifieerde en alsmaar veranderende producten, mee aan de basis van het 'snel op de kar springen' van de mechanische revolutie door de Gentse textielsector aan het begin van de 19de eeuw.